

Інновації в інформаційно-бібліографічній діяльності університетської бібліотеки

Innovations in informative and bibliographic activity of university library

Калашникова С. В., Каіра А. О., Дронь М. А. Попович І. А.

Kalashnikova S. V., Kaira A. O., Dron M. A., Popovich I. A.

Анотація. Розглянуто питання впровадження нових технологій в інформаційно-бібліографічну діяльність університетської бібліотеки. У зв'язку з реалізацією інноваційної моделі бібліотеки університету, нових ідей і процесів розглядається питання використання інновацій в бібліографічній діяльності науково-технічної бібліотеки Дніпропетровського національного університету залізничного транспорту. Також певна увага приділяється проблемі інтелектуалізації бібліотечних кадрів.

Abstract. In this paper work we studied the question of new technologies implementation in informative and bibliographic activity in university library. Due to the implementation of innovative model university library, new ideas and processes we study the question of innovations usage in bibliographic activity of Dnipropetrovsk National University of Railway Transport named after Academician V. Lazaryan Scientific and Technical Library. Also, certain attention paid to the problem of library staff intellectualization.

Ключові слова: університетські бібліотеки, бібліографічна діяльність, бібліотечно-інформаційні фахівці, бібліографи, інновації, інформаційні технології, бібліографічні покажчики, бази даних, наукометричні бази даних.

Keywords: universities libraries, bibliographic activity, library and informative staff, bibliographer, innovations, information technologies, bibliographical indices, data bases, scientometric data bases.

Поняття «бібліографія» та «бібліографічна діяльність» має тривалу історію існування. Термін «бібліографія» виник у V ст. до н. е. у Давній Греції та використовувався у значенні «книгописання» (від «бібліо» – книга та «графо» – пишу). В ті часи термін вживався на означення видавничої справи, оскільки позначав єдиний на той час спосіб поширення інформації у суспільстві – переписування книг (зараз відбувається повернення до цієї моделі діяльності [9]). Згодом термін «бібліографія» набуває ширшого значення – «книгописування». Відомий бібліотекар та історик книгодрукування Жан Франсуа Не Де Ля Рошель називав бібліографію «наукою про книгу». У XVI–XVII ст. починають складати бібліографічні покажчики, що відображають літературу, яка з'явилася на території певної держави або оформлена національною мовою. Це був початок бібліографії, названої пізніше національною. У XVII ст. з'являються зведені покажчики російської, української, білоруської літератури. Отже, у XVII ст. бібліографічна діяльність майже в усьому світі була доволі розвинутою і добре відомою [3]. Довгий історичний шлях розвитку книжкової справи призвів до виокремлення бібліографічної діяльності у самостійну галузь суспільної практики. Якщо в античному світі бібліографія мала синкретичний характер (тобто була нерозчленованою, мало розвинутою), виступала як похідне, супровідне явище історико-літературних занять з книгою, то в епоху повсюдного запровадження книгодрукування (XV–XVI ст.) вона стає фактором загального піднесення національних культур. В XVIII–XIX ст., у зв'язку з промисловою революцією та інтенсивним розвитком науки, відбувається поділ бібліографії на види і на сфери застосування, виникає професія бібліографа-фахівця, зароджується наука про бібліографію [13].

У наш час, коли інформація стає ресурсом соціально-економічного розвитку, а інформаційні послуги – одними з провідних у секторі економіки країни, значно зростає роль бібліотечних організацій як форми зберігання знань людства та універсальних інформаційних центрів. В бібліотеках ВНЗ

відбуваються трансформаційні процеси: здійснюється перехід від традиційного бібліотечного закладу до динамічного центру інформації.

За останнє десятиріччя поруч із традиційними напрямками й формами роботи бібліотеки в практику широко ввійшли новітні інформаційні технології, а разом з ними поширилося таке поняття як «інновації». Зміни, що відбуваються в організації роботи бібліотек вищих навчальних закладів освіти, зумовлені глобальними процесами інформаційного оновлення, потребують якісного інформаційно-бібліографічного обслуговування. Бібліотекар продовжує виконувати традиційну роль посередника між інформаційними ресурсами та їх споживачами. Та, попри всю традиційність, щодо відповідної фахової кваліфікації постійно зростають професійні вимоги, зокрема, опанування сучасних технологій пошуку, обробки, зберігання й доставки інформації. Зважаючи на зростання ролі бібліотеки як осередку навчальної, наукової та культурологічної інформації університету, діяльність окремих категорій бібліотечних працівників (зокрема, бібліографів) дедалі більше набуває характеристик, притаманних представникам наукової сфери. Адже бібліограф, по суті, створює кардинально нову, систематизовану, стислу інформацію, організатором і технологом якої він є. [5].

Основна мета бібліографічної діяльності бібліотек ВНЗ – це забезпечення локальних та віддалених користувачів інформацією, необхідною, перш за все, для наукових, навчальних, професійно-виробничих потреб. Підготовка бібліографічної інформації для розповсюдження та використання й доведення цієї інформації до споживачів – одне з найважливіших завдань сучасних бібліотек [15]. Головна функція інформаційно-бібліографічної роботи бібліотеки полягає в інформаційному забезпеченні навчального та наукового процесів, яке включає широкий спектр діяльності: інформаційно-бібліографічне обслуговування користувачів, інформування професорсько-викладацького складу, створення бібліографічних покажчиків, власних БД тощо. Повнота та оперативність

задоволення інформаційних потреб користувачів є основою цієї діяльності. Впровадження новітніх технологій, орієнтованих на переміщення взаємодії з користувачами до віртуального інфопростору, змінює форми та методи інформаційно-бібліографічної роботи, які, в свою чергу, передбачають використання нових джерел інформації, впровадження інноваційних послуг і бібліотечних технологій.

Бібліографія була і буде постійним супутником освіти, помічником тих, хто веде цілеспрямований пошук інформації, оволодіває раціональними методами роботи над книгою й текстом. Це необхідний інструмент в роботі науковця, студента, викладача. Посилення в останні роки "наскрізної функції" бібліографії пов'язано із запровадженням комп'ютерних технологій. Бібліографічні процеси поєднують бібліотечну та науково-інформаційну діяльність у задоволенні інформаційних потреб користувачів. Сьогодні інформаційно-бібліографічне обслуговування значною мірою визначає характер бібліотеки як науково-освітнього, інформаційного та культурного центру.

Особливістю роботи інформаційно-бібліографічного відділу бібліотеки ВНЗ є інформаційно-бібліографічне забезпечення наукової діяльності та навчально-виховного процесу. Світові перспективи розвитку університетських бібліотек по задоволенню освітніх і наукових потреб засновані на широкому використанні електронних ресурсів. Стрімкий розвиток інформаційно-комунікаційних технологій впливає на зміст та форми довідково-бібліографічної роботи. Довідково-бібліографічний фонд в його звичайному вигляді доповнюється та замінюється електронними джерелами, які створюють основу для виконання різноманітних запитів користувачів. Дуже широко використовуються в університетських бібліотеках такі види електронних джерел, як бази даних (БД). З метою максимально повного інформаційного забезпечення науково-дослідної діяльності науково-технічна бібліотека Дніпропетровського національного університету залізничного транспорту імені академіка В. Лазаряна (НТБ

ДНУЗТ) розширює доступи як до власних колекцій електронних видань, так і до світових документальних наукових ресурсів – ліцензованих комерційних БД, вільнодоступних інтернет-ресурсів, БД науково-технічної інформації у тестовому доступі. Так, сьогодні вчені університету мають можливість користуватися продуктами комерційних інформаційних систем та БД: Elsevier (наукометричною БД Scopus і повнотекстовою ScienceDirect, нідерл.), «Ліга – Закон», «Будстандарт», БД «Офіційний вісник України» (укр.), БД «Машиностроение. Локомотивостроение и вагоностроение», БД «Транспорт. Автоматика, телемеханика и связь на железных дорогах», БД «Транспорт. Управление перевозочным процессом на железных дорогах», БД «Энергетика. Генераторы прямого преобразования тепловой и химической энергии в электрическую» (рос.) та ін. [6].

Наукометричні БД є основними осередками трансформації знань і каналами подальшого застосування наукових результатів як головної інформаційної та соціальної характеристики університету, наукового колективу або окремого науковця.[1].

З появою цифрових інформаційних ресурсів (Scopus, Google Scholar, ScienceDirect, РІНЦ та ін.), а також у зв'язку з проведенням державної політики України в сфері науки, що спирається на засади євроінтеграційного спрямування, підвищилась зацікавленість вчених у розповсюдженні результатів своїх досліджень, збільшилась кількість індивідуальних запитів науковців університету, які потребують звернення до наукометричних, повнотекстових баз даних та ін. Для того, щоб надати якісну кваліфіковану допомогу науковцям, бібліографи опанували роботу зі світовими базами даних DOAJ, Scopus, Google Scholar, ScienceDirect тощо. У той же час робота фахівця інформаційно-бібліографічного відділу спрямована на навчання та широке ознайомлення наукових працівників і студентів університету з особливостями моніторингу наукових публікацій у міжнародних наукометричних базах.

Важливим видом науково-бібліографічної діяльності НТБ ДНУЗТ є створення реферативної інформації. В 2014 році було укладено угоду про інформаційну співпрацю з Інститутом проблем реєстрації інформації (ІПРІ) НАН України. Згідно з цією угодою Дніпропетровський національний університет залізничного транспорту імені академіка В. Лазаряна надає ІПРІ в електронному вигляді реферативну інформацію про свої наукові видання: «Наука та прогрес транспорту»; «Транспортні системи та технології перевезень»; «Електрифікація транспорту»; «Проблеми економіки транспорту»; «Антропологічні виміри філософських досліджень». Реферативна інформація по усім виданням створюється бібліографами та відправляється до Інституту проблем реєстрації інформації. ІПРІ зберігає отримані матеріали в РБД “Україніка наукова”; забезпечує он-лайнний доступ до її ресурсів на Web-сервері <http://www.nbu.gov.ua>; публікує отримані матеріали у відповідних тематичних серіях УРЖ "Джерело".

За останні роки істотно змінився та набув нових форм традиційний напрямок наукової роботи бібліотек – створення бібліографічних покажчиків. Вторинний бібліографічний ресурс у вигляді науково-допоміжних, тематичних, біобібліографічних покажчиків, викладених у вільному доступі, дає змогу оприлюднити результати наукової та педагогічної діяльності професорсько-викладацького складу університету, а користувачеві – бути проінформованим про важливі публікації науковців, аспірантів, студентів. В НТБ ДНУЗТ ведеться робота над створенням бібліографічних покажчиків із використанням комп'ютерних технологій; електронні версії покажчиків розміщуються в репозитарії на сайті бібліотеки університету (цифровий архів наукових праць – «eaDNURT» (Режим доступу: <http://eadnurt.diit.edu.ua/>)).

У бібліографічному покажчику «Дніпропетровський національний університет залізничного транспорту: події, факти, особистості» відображені статті з періодичних видань та збірників про Дніпропетровський національний університет залізничного транспорту імені академіка

В. Лазаряна. Науково-допоміжний покажчик «Друковані праці Дніпропетровського національного університету залізничного транспорту» містить бібліографічні описи навчальних посібників, монографій, дисертацій, статей із періодичних видань, збірників, матеріалів і тез доповідей на конференціях викладачів та співробітників університету. Публікації згруповані за кафедрами (підрозділами) ВНЗ. У розділах матеріал розташований за алфавітом прізвищ авторів та назв робіт. Склад авторів відображено у авторському покажчику. Бібліографічні описи складено за оригіналами видань, а також взято із пристатейних списків літератури та репозитарію. Відображені у покажчику публікації, що мають у репозитарії електронні версії, містять посилання до повних текстів. Таким чином, користуючись покажчиком, читач має можливість вийти на повний текст обраної праці в університетському репозитарії.

Очевидно, що функція сучасної бібліотеки трансформується нині з інформаційної в інформаційно-аналітичну, тому науково-технічна бібліотека інтегрує свої продукти та послуги у мережеве середовище.

Велика кропітка робота зі збирання та систематизації матеріалу проводиться при укладанні біобібліографічних покажчиків вчених університету. Ця серія розкриває науковий доробок вчених, подає бібліографічні відомості й літературу про їх життя та діяльність і виконує ряд важливих функцій: інформаційне забезпечення потреб користувачів, відображення стану розвитку науки, освіти і практики навчального закладу, сприяння проведенню наукових досліджень. Головними елементами структури випусків цієї серії є передмова, вступна стаття про життєвий і творчий шлях вченого, література про нього, покажчик його друкованих праць, допоміжні покажчики та зміст. Для зручності користування до кожного біобібліографічного посібника додано допоміжний довідковий апарат: алфавітні покажчик праць, іменний покажчик співавторів. Це дає можливість отримати багатоаспектну інформацію про конкретного вченого. Біобібліографічний покажчик – не лише штрих до творчого портрету

науковця, але й цінний матеріал до історії становлення та розвитку університету, його наукових шкіл.

Для світової науки дисертація є важливим елементом, що бере участь у культурно-історичному процесі. Інформаційний потенціал дисертацій відзначають всі дослідники, що працюють за темою дисертаційних фондів. Дисертація – одна з важливих ланок наукової системи, при цьому не можна недооцінювати соціальну значимість дисертації, яку можна визначити на підставі чотирьох основних параметрів: особистісних – для дисертанта, для користувача; громадських – для наукового прогресу країни і культури світу в цілому. Дисертація для користувача – це важливе неопубліковане джерело інформації, що містить актуальні наукові висновки та практичні рекомендації. У дисертаціях читачі знаходять логічно обґрунтовану наукову концепцію, викладену більш докладно, ніж в статтях і критичних оглядах літератури за даною темою [4]. Створення бібліографічного покажчика дисертацій, захищених у Дніпропетровському національному університеті залізничного транспорту імені академіка В. Лазаряна, має велике значення, оскільки дисертації містять у собі не тільки науковий потенціал, але й відображають епоху, історію та культуру країни та університету. Отже, в 2015 р. було закінчено дослідження та створено науково-допоміжний анований бібліографічний покажчик дисертацій, що були захищені в університеті протягом 63 років (1952-2015 рр.). Бібліографічні описи дисертацій згруповані в хронологічному порядку, що надає можливість простежити динаміку розвитку науково-дослідної діяльності вчених, у межах року – в алфавіті прізвищ авторів. До опису дисертацій додаються анотації та ключові слова, які повніше розкривають зміст наукових досліджень. Додатково надається авторський допоміжний покажчик.

Укладаючи бібліографічні покажчики, фахівці-бібліографи намагаються якомога повніше реалізувати свої інформаційні можливості та максимально забезпечити інформаційні потреби різних категорій користувачів.

Підвищення дієвості інформації та зростання її ролі залежить від того, як ця інформація накопичується, аналізується та надається користувачам. Ефективний процес інформаційного забезпечення має базуватися на сучасних досягненнях інформаційних технологій, на використанні сучасних інформаційних форм та методів. Фахівці бібліотеки не тільки вивчають ринок інформаційних ресурсів, а й приділяють увагу багатоаспектному аналізу інформаційних потреб користувачів, всебічному вивченню використання ними первинної інформації та створення вторинної. Активізуючи й модернізуючи роботу в цьому напрямі, бібліотека спрямовує її на повноцінне інформаційне забезпечення науки й освіти через надання інформаційної підтримки основним напрямам наукових досліджень вчених університету.

Таким чином, фахівці інноваційної університетської бібліотеки поступово набувають нових рис. Вони стають експертними радниками зі створення, управління й розповсюдження електронних інформаційних ресурсів й технологічних засобів. Зміст інформаційно-бібліотечної професії криється в максимальному розумінні потреб науковців, вільній орієнтації в насичених потоках інформації, пошукових та навігаційних стратегіях діячів освітньої сфери [8]. Саме такий фахівець може забезпечити якісне інформаційно-бібліографічне обслуговування. Показовими рисами високого професіоналізму є: комунікабельність, інноваційність, високий загальноосвітній рівень. Для підвищення свого суспільного статусу сучасні бібліотекарі повинні проявляти себе як фахівці в галузі інформації, спеціалісти у сфері культури, інформаційні архітектори [15].

Як бачимо, різнобічна робота висококваліфікованих фахівців університетської бібліотеки та впровадження інновацій в інформаційно-бібліографічну діяльність наукових бібліотек ВНЗ дають змогу розширити межі інтелектуального розвитку студентів, викладачів і науковців, і тим самим впливати на формування інтелектуальної еліти. Основна місія бібліотечних працівників та інших інформаційних працівників –

забезпечувати необмежений і неопосередкований доступ до інформації задля власного розвитку, освіти, культурного збагачення.

Список використаних джерел

1. Буй, Д. Scopus та інші наукометричні бази: прості питання та нечіткі відповіді [Текст] / Д. Буй, А. Білощицький, В. Гогунський // Вища школа. – 2014. – № 5–6. – С. 27–40.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови [Текст] / [уклад. В. Т. Бусел]. – Київ ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2002. – 1440 с.
3. Женченко, М. Загальна і спеціальна бібліографія [Текст] : навч. посіб. / М. Женченко. – Київ : Жнець, 2011. – 255 с.
4. Кабанова, Н. М. Возможности раскрытия диссертационных фондов методом наукометрического анализа [Текст] / Н. М. Кабанова // Библиотековедение. – 2013. – № 6. – С.22–28.
5. Калашникова, С. В. Новий рівень інтелектуалізації бібліотечних кадрів ВНЗ як обов'язкова вимога технологічних віянь ХХІ ст. [Текст] / С. В. Калашникова, Ю. В. Кучеренко // Бібліотека вищої школи на новому етапі розвитку соціальних комунікацій : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 24–25 жовт. 2013 р. – Дніпропетровськ, 2013. – С. 47.
6. Колесникова, Т. О. Бібліотека ВНЗ: відповідальність за поширення результатів наукових досліджень [Текст] / Т. О. Колесникова // Вища школа. – 2014. – № 5-6. – С.7–26.
7. Колесникова, Т. О. Впровадження інноваційної моделі бібліотеки університету як чинник глибокої інтелектуалізації бібліотечної професії. Ч. 1 [Текст] / Т. О. Колесникова // Вісник Книжкової палати. – 2012. – № 11. – С. 21–22.

8. Колесникова, Т. О. Впровадження інноваційної моделі бібліотеки університету як чинник глибокої інтелектуалізації бібліотечної професії. Ч. 2 [Текст] / Т. О. Колесникова // Вісник Книжкової палати. – 2013. – № 1. – С. 19–24.
9. Колесникова, Т. Науково-видавнича модель "Library Publishing" в університетських бібліотеках України та світу / Т. Колесникова, А. Миргородська // Вісник Книжкової палати. – 2015. – № 3. – С. 24–28.
10. Левченко, О. И. Информационно-библиотечное обслуживание ученых: современное состояние и основные направления развития [Текст] / О. И. Левченко // Библиотековедение. – 2012. – № 4. – С. 116–122.
11. Ніколаєнко, Н. Роль бібліотеки у формуванні науково-освітнього інформаційного простору ВНЗ [Текст] / Н. Ніколаєнко // Вища школа. – 2013. – № 5. – С. 48–59.
12. Суханова, Н. А. Презентация полнотекстовых электронных указателей – новая форма библиографической работы в Дальневосточном федеральном университете [Текст] / Н. А. Суханова, Т. В. Поликарпова // Библиотековедение. – 2012. – № 2. – С. 33–35.
13. Швецова-Водка, Г. М. Вступ до бібліографознавства [Текст] : навч. посіб. / Г. М. Швецова-Водка ; Рівн. держ. гуманіт. ун-т. – 3-тє вид., випр. та допов. – Рівне, 2011. – 231 с.
14. Шрайберг, Я. Вільний доступ до ресурсів бібліотек освітньої й наукової сфери: новий федеральний проект у російському бібліотечно-інформаційному просторі [Текст] / Я. Шрайберг // Вища школа. – 2013. – № 4. – С. 74–78.
15. Burkhardt, A. In the spirit of Benjamin Franklin: 13 virtues of the next-gen librarian [Text] / A. Burkhardt, C. R. Johnson, C. Tomlinson // College & Research Libraries News. – 2011. – Vol. 72, № 8. – P. 450–467.

Інформація про авторів

1. Калашникова Світлана В'ячеславівна Науково-технічна бібліотека Дніпропетровського національного університету залізничного транспорту імені академіка В. Лазаряна, завідувач відділу, контактний телефон: +38 (056) 373-15-71, електронна пошта: diitlib@ukr.net
2. Попович Інна Анатоліївна Науково-технічна бібліотека Дніпропетровського національного університету залізничного транспорту імені академіка В. Лазаряна, головний бібліограф, контактний телефон: +38 (056) 373-15-71, електронна пошта: diitlib@ukr.net
3. Каіра Анна Олегівна Науково-технічна бібліотека Дніпропетровського національного університету залізничного транспорту імені академіка В. Лазаряна, бібліограф I категорії, контактний телефон: +38 (056) 373-15-71, електронна пошта: libinfo@diit.edu.ua
4. Дронь Марина Анатоліївна Науково-технічна бібліотека Дніпропетровського національного університету залізничного транспорту імені академіка В. Лазаряна, бібліограф II категорії, контактний телефон: +38 (056) 373-15-71, електронна пошта: diitlib@ukr.net